O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI JIZZAX FILIALI

ISSN 2181-3884

ZAMONAVIY ILMIY-TEXNIK TADQIQOTLAR

xalqaro jurnali

Vol. 2 No. 3

2026

International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research

Volume 2 Issue 3
2026

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali

3-son
2026

Международный журнал современных научно-технических исследований

Том 2 Выпуск 3
2026

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

Xalqaro ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

P.f.d., prof., O.X. Turakulov

Bosh muharrir:

A.A. Abdumalikov

Tahrir kengashi mas’ul kotibi:

D.M. Jomurodov

Tahririyat hay’ati:

1. B.f.d., prof., S. Murodova (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
2. P.f.n., prof., S. Usmanov (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
3. T.f.n., dos., S. Tavboev (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
4. F.f.d., prof., N. Djusupov (O’zDJTU, UZB)
5. T.f.d., dos., S. Ruzimov (TTPU, UZB)
6. P.f.d., prof., G. Lekerova (SKU, KZH)
7. DSc., Ali Coşkan (ASUI, TR)
8. T.f.d., prof., D. Irgasheva (TATU, UZB)
9. T.f.d., prof., I. Siddikov (NRU TIIAME, UZB)
10. T.f.n., dos., S. Eshkabilov (NDU, US)

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro elektron jurnali (International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research) O’zMU Jizzax filiali Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2022-yil 9-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №038200 raqami bilan ro‘yxatidan o‘tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O‘zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-3884 ISSN raqami olingan.

© “O‘zMU Jizzax filiali” – 2023

Tahririyat manzili:

130100, Jizzax viloyati, Jizzax shahri,
Sh.Rashidov Shox ko‘chasi, 259-uy.

SURDOPEDAGOG KADRLAR TAYYORLASH JARAYONINI METODOLOGIK TA'MINLASHDA TIZIMLI VA PRAKSIOLOGIK YONDASHUVLAR SINERGIYASI

Malikova Xurshida Ikramovna

A. Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat milliy instituti, dotsent (PhD).
e-mail: kh.malikova2025@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0009-0007-5124-2893

Annotatsiya.

Maqolada globallashuv va raqamlashtirish sharoitida surdopedagog kadrlar tayyorlash jarayonini ilmiy-metodologik jihatdan ta'minlash masalalari tadqiq etilgan. Xususan, ta'lim jarayonini tizimli va praksiologik yondashuvlar sinergiyasi asosida tashkil etish, bo'lajak mutaxassislarning kognitiv-metodik, texnologik-amaliy va refleksiv tuzilmalarini yaxlit loyihalash mexanizmi ochib berilgan. Shuningdek, fanlararo tarqoqlikni bartaraf etish orqali yuqori praksiologik madaniyatga ega raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashning metodologik asoslari ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit so'zlar: surdopedagog, tizimli yondashuv, praksiologik yondashuv, sinergiya, metodologik ta'minlash, klinik-pedagogik tafakkur, kompetensiya, kasbiy tayyorgarlik.

СИНЕРГИЯ СИСТЕМНОГО И ПРАКСИОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДОВ В МЕТОДОЛОГИЧЕСКОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРОЦЕССА ПОДГОТОВКИ СУРДОПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Маликова Хуршида Икрамовна

Национальный институт педагогического мастерства имени А. Авлони, доцент (PhD).

Аннотация.

В статье исследуются вопросы научно-методологического обеспечения процесса подготовки сурдопедагогических кадров в условиях глобализации и цифровизации. В частности, раскрывается механизм организации образовательного процесса на основе синергии системного и праксиологического подходов, а также целостного проектирования когнитивно-методической, технологически-практической и рефлексивной составляющих подготовки будущих специалистов. Кроме того, научно обоснованы методологические основы подготовки конкурентоспособных кадров с высоким уровнем праксиологической культуры посредством преодоления междисциплинарной разобщённости.

Ключевые слова: сурдопедагог, системный подход, праксиологический подход, синергия, методологическое обеспечение, клинико-педагогическое мышление, компетенция, профессиональная подготовка.

SYNERGY OF SYSTEMIC AND PRAXIOLOGICAL APPROACHES IN THE METHODOLOGICAL SUPPORT OF TRAINING TEACHERS OF THE DEAF

Malikova Xurshida Ikramovna

A. Avloni National Institute of Pedagogical Excellence, Associate Professor (PhD).

Abstract.

The article examines the scientific and methodological foundations for training teachers of the deaf in the context of globalization and digitalization. In particular, it explores the organization of the educational process based on the synergy of systemic and praxiological approaches and presents a mechanism for the integrated design of the cognitive-methodological, technological-practical, and reflective components of future specialists' training. The study also provides a scientific rationale for the methodological foundations of preparing competitive specialists with a high level of praxiological culture

by overcoming interdisciplinary fragmentation.

Keywords: teacher of the deaf, systemic approach, praxiological approach, synergy, methodological support, clinical-pedagogical thinking, competence, professional training.

Kirish. Globallashuv, raqamlashtirish va inklyuziv ta'lim paradigmasining transformatsiyalashuvi sharoitida imkoniyati cheklangan, xususan, eshitishida organik hamda funksional kamchiliklari bo'lgan bolalarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish hamda ularning kompensator imkoniyatlarini faollashtirish zamonaviy maxsus pedagogikaning strategik ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda surdopedagog nafaqat standart didaktik qoliplar doirasida dars beruvchi pedagog, balki klinik tibbiyot, psixolingvistika, kognitiv psixologiya va raqamli audioakustika kesishishida faoliyat yuritadigan, yuqori latentli kasbiy egiluvchanlikka ega multidissiplinar mutaxassis va ijtimoiy kouch sifatida namoyon bo'lishi lozim. Biroq oliy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak surdopedagog kadrlarni tayyorlashning real holati va empirik tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud ta'lim modelida gnoseologik ustuvorlik saqlanib qolmoqda, fanlararo tarqoqlik kuzatilmoqda. Bo'lajak surdopedagoglar tomonidan alohida-alohida fanlar sifatida o'zlashtirilayotgan tibbiy, psixologik va xususiy metodik bilimlar muayyan kasbiy algoritmga yetarlicha birlashmaganligi oqibatida bitiruvchilar real amaliyotda tizimli kasbiy dezadaptatsiyaga, frustratsiyaga uchramoqdalar. Mavjud tizimdagi ushbu nazariy va amaliy uzilish oliy ta'limda kadrlar tayyorlash jarayonini chuqur metodologik ta'minlashni talab etadi.

Xalqaro tajriba (Yevropa Ittifoqining "Tyuning" loyihasi, AQSHning Imkoniyati cheklangan bolalar kengashi — CEC standartlari) hamda milliy oliy ta'lim standartlari tahlili shuni ko'rsatadiki, zamonaviy maxsus ta'lim "integratsiyalashgan faoliyat qobiliyati"ni shakllantirishga yo'naltirilgan [6]. Bo'lajak surdopedagoglarning metodik va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish praksiologik konsepsiyasi kontekstida metodologik asos o'zaro bog'liq darajalarda namoyon bo'ladi. Falsafiy darajada u dialektikaning umumiy qonuniyatlari, bilish nazariyasi va insonparvarlik falsafasiga tayansa, umumilmiy darajada tizimli yondashuv yetakchilik qiladi. Tizimli yondashuv nuqtayi nazaridan, bo'lajak surdopedagoglarni tayyorlash jarayoni o'zaro mustahkam bog'langan kognitiv-metodik, texnologik-amaliy, praksiologik-faoliyatli va refleksiv ichki komponentlarni qamrab oluvchi yaxlit hamda dinamik tuzilmadir. Bunda komponentlarning birortasini e'tibordan chetda qoldirish butun kasbiy tayyorgarlik tizimining disfunksiyasiga olib keladi.

Adabiyotlar tahlili

Surdopedagog kadrlarni tayyorlash jarayonini metodologik jihatdan ta'minlash masalasi zamonaviy maxsus pedagogika, kasbiy ta'lim va kompetensiyaviy yondashuvlar kesishmasida shakllangan murakkab ilmiy muammolardan biridir. Mazkur yo'nalishdagi tadqiqotlarda bo'lajak maxsus pedagogning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ta'lim mazmunini integratsiyalash, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash hamda kasbiy tayyorgarlikning tizimli modelini yaratish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolaning metodologik yo'nalishi, xususan, surdopedagoglarni tayyorlashda tizimli va praksiologik yondashuvlarning o'zaro uyg'unligini asoslashga qaratilganligi bilan tavsiflanadi.

O'zbekistonda maxsus pedagoglarni kasbiy tayyorlash masalalarini o'rganishda N. Z. Abidovaning tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega. Muallif bo'lajak maxsus pedagoglarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishni ta'limning mazmuniy va amaliy tarkibiy qismlarini o'zaro bog'lash asosida ko'rib chiqadi. Tadqiqotda kasbiy kompetensiya mutaxassisning nazariy bilimlarni real pedagogik vaziyatlarda qo'llash qobiliyati bilan chambarchas bog'liq ekanligi ta'kidlanadi [1]. Mazkur yondashuv surdopedagog kadrlar tayyorlashda bilim, ko'nikma va amaliy faoliyatning yaxlitligini ta'minlash zarurligini ko'rsatadi. Biroq mazkur tadqiqotda aynan tizimli va praksiologik yondashuvlarning sinergiyasi asosida surdopedagogning metodologik tayyorgarligini loyihalash masalasi alohida konseptual model sifatida yetarlicha ishlab chiqilmagan.

Kasbiy ta'limning nazariy asoslarini kompetensiyaviy yondashuv bilan bog'liq holda tadqiq etgan E. F. Zeyer kompetensiyani zamonaviy ta'lim mazmunining muhim tarkibiy elementi sifatida baholaydi. Olimning fikricha, kompetensiyaviy yondashuv ta'limning an'anaviy bilim berishga asoslangan modelidan shaxsning o'zini anglash, o'zini namoyon qilish, ijtimoiylashuv va kasbiy rivojlanishini ta'minlaydigan modelga o'tishni talab qiladi [2; 27–40-b.]. Ushbu qarash surdopedagoglarni tayyorlash jarayonida bo'lajak mutaxassisning faqat bilimlar tizimini egallashi emas, balki ularni muayyan pedagogik vaziyatlarda oqilona, samarali va natijador qo'llay olishini shakllantirish zarurligini asoslaydi. Shu jihatdan Zeyerning kompetensiyaviy yondashuvi praksiologik yondashuvning metodologik asoslaridan biri sifatida ahamiyat kasb etadi.

I. A. Zimnyayaning kompetensiya va kompetentlik haqidagi ilmiy qarashlari mazkur muammoning shaxsiy-faoliyatli jihatini chuqurroq anglash imkonini beradi. Tadqiqotchining talqiniga ko'ra, kompetensiya bilimga asoslangan, intellektual va ijtimoiy-madaniy jihatdan shartlangan integrativ shaxsiy sifatdir [3; 47–51-b.]. Ushbu yondashuv surdopedagogning kasbiy tayyorgarligini alohida bilim va ko'nikmalar yig'indisi sifatida emas, balki diagnostik, korreksion-rivojlantiruvchi, kommunikativ va refleksiv faoliyatlarni birlashtiruvchi murakkab kasbiy tuzilma sifatida baholashga imkon beradi. Ayniqsa, Zimnyayaning kompetensiyani integrativ hodisa sifatida talqin qilishi surdopedagogik ta'limdagi fanlararo aloqadorlikni kuchaytirish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Maxsus va inklyuziv ta'limning metodologik asoslarini tadqiq etishda N. N. Malofeyevning ishlari ham alohida o'rin

tutadi. Olim ta'limdagi integratsiya jarayonini ijtimoiy va pedagogik taraqqiyotning qonuniy hamda muqarrar yo'nalishi sifatida baholaydi [4]. Uning qarashlarida ta'lim tizimining rivojlanishi jamiyat ehtiyojlari, ilmiy-texnik taraqqiyot va ta'lim oluvchilarning individual imkoniyatlari bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Mazkur yondashuv surdopedagoglarni tayyorlash jarayonida tibbiy-biologik, psixologik, lingvistik va xususiy metodik bilimlarni o'zaro integratsiyalash zarurligini ilmiy jihatdan asoslash imkonini beradi.

N. M. Nazarova esa integratsiyalashgan va inklyuziv ta'limning genezisi hamda uni amaliyotga joriy etish muammolarini tahlil qilib, maxsus ta'limning zamonaviy rivojlanishida fanlararo va institutsional hamkorlikning ahamiyatini ko'rsatadi [5]. Olimning ilmiy qarashlari surdopedagogik faoliyatni tor metodik doira bilan cheklash mumkin emasligini, aksincha, pedagogik tashxis, korreksion ishlar, psixologik qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy moslashtirish jarayonlarini yagona tizim sifatida tashkil etish zarurligini ko'rsatadi. Bu esa bo'lajak surdopedagoglarda klinik-pedagogik tafakkurni shakllantirish masalasining dolzarbligini yanada oshiradi.

Kompetensiyaga asoslangan ta'lim masalalarini xalqaro miqyosda o'rganishga bag'ishlangan A. V. Sanchez va M. P. Ruiz tahriri ostidagi tadqiqotda umumiy va kasbiy kompetensiyalarni baholash hamda shakllantirishning metodik asoslari ishlab chiqilgan [6; 1–334-b.]. Mazkur manbada ta'lim natijalarini aniq faoliyat ko'rsatkichlari orqali belgilash, o'quv jarayonini kutilayotgan kompetensiyalar asosida loyihalash va baholash masalalariga e'tibor qaratiladi. Ushbu ilmiy qarashlar surdopedagoglarni tayyorlash jarayonida o'quv mazmunini amaliy kasbiy vazifalar bilan bog'lash, pedagogik faoliyatning samaradorligini baholash hamda kasbiy harakatlarning optimal algoritmlarini ishlab chiqish uchun muhim metodologik asos yaratadi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlarda kompetensiyaviy yondashuv, ta'lim integratsiyasi, maxsus pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi va inklyuziv ta'lim masalalari yetarlicha o'rganilgan. Biroq aynan bo'lajak surdopedagoglarni tayyorlash jarayonini tizimli va praksiologik yondashuvlar sinergiyasi asosida metodologik jihatdan loyihalash, uning kognitiv-metodik, texnologik-amaliy va refleksiv komponentlarini yagona model doirasida integratsiyalash masalasi alohida tadqiqot predmeti sifatida yetarli darajada yoritilmagan. Shu bois mazkur tadqiqot mavjud ilmiy qarashlarni umumlashtirgan holda surdopedagog kadrlar tayyorlashning metodologik ta'minotini takomillashtirishga, nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzilishni bartaraf etishga hamda bo'lajak mutaxassislarning yuqori praksiologik madaniyatini shakllantirishga qaratilgan.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda tizimli, praksiologik, kompetensiyaviy hamda integrativ yondashuvlar metodologik asos sifatida qo'llanildi. Tizimli yondashuv asosida bo'lajak surdopedagoglarning kasbiy tayyorgarligi o'zaro bog'liq komponentlardan iborat yaxlit pedagogik tizim sifatida tahlil qilindi. Praksiologik yondashuv kasbiy faoliyatning samaradorligi va amaliy natijadorligini ta'minlash mexanizmlarini aniqlashga xizmat qildi. Shuningdek, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari va muhokama

Surdopedagog kadrlarni tayyorlash jarayonini takomillashtirishda asosiy masala alohida fanlar doirasida berilayotgan bilimlarni ko'paytirish emas, balki ularni bo'lajak mutaxassisning yaxlit kasbiy faoliyatiga integratsiyalashdan iboratdir. Zamonaviy surdopedagog eshitishida nuqsoni bo'lgan bolaning rivojlanish xususiyatlarini faqat pedagogik nuqtayi nazardan emas, balki psixologik, kommunikativ, ijtimoiy va texnologik omillar bilan uzviy bog'liq holda tahlil qila olishi zarur. Shu sababli surdopedagog kadrlar tayyorlashda fanlarning mazmuniy ketma-ketligi bilan bir qatorda, ularning amaliy vazifalar atrofida birlashtirilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida tizimli yondashuv asosida surdopedagogning kasbiy tayyorgarligi uchta o'zaro bog'liq yo'nalishda namoyon bo'lishi aniqlandi. Birinchi yo'nalish kognitiv-metodik tayyorgarlik bo'lib, u bo'lajak mutaxassisning maxsus pedagogika, surdopsixologiya, surdometodika va kommunikativ rivojlanish sohasidagi nazariy bilimlarini qamrab oladi. Ikkinchi yo'nalish texnologik-amaliy tayyorgarlik bo'lib, olingan bilimlarni diagnostika, korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni tashkil etish, individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish hamda zamonaviy assistiv vositalardan foydalanish jarayonida qo'llashni nazarda tutadi. Uchinchi yo'nalish esa refleksiv-baholash tayyorgarligi bo'lib, mutaxassisning o'z faoliyatini tahlil qilish, yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash va pedagogik faoliyat strategiyasini takomillashtirish qobiliyatini belgilaydi.

Mazkur komponentlarning alohida emas, balki yagona tizim sifatida shakllanishi surdopedagogning kasbiy barqarorligini ta'minlaydi. Chunki nazariy bilim amaliy faoliyat bilan mustahkamlanmasa, u reproduktiv xarakterda qolib ketadi. Aksincha, yetarli nazariy-metodik tayyorgarliksiz amalga oshirilgan amaliy faoliyat pedagogik jarayonning tasodifiy va samarasiz tashkil etilishiga olib kelishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, surdopedagog kadrlar tayyorlashda "bilim berish — qo'llash — tahlil qilish — takomillashtirish" zanjiri asosida tashkil etilgan uzluksiz tayyorgarlik modeli samarali hisoblanadi.

Praksiologik yondashuvning qo'llanilishi bo'lajak surdopedagog faoliyatida natijadorlik masalasini markaziy o'ringa olib chiqadi. Mazkur yondashuvda pedagogik faoliyatning samaradorligi faqat bajarilgan ishlar hajmi bilan emas, balki qo'llanilgan metod va vositalarning aniq ta'limiy hamda korreksion natijaga olib kelishi bilan baholanadi. Bunda bo'lajak mutaxassis har bir pedagogik vaziyatda "qanday metodni qo'llash kerak?" degan savol bilan cheklanmay, "mazkur metod nima sababdan tanlandi?", "u bolaning individual ehtiyojiga qanchalik mos?", "qanday natija kutilmoqda?" va

“natijani qanday baholash mumkin?” kabi savollarga ham javob topa olishi zarur.

Tadqiqot natijalari surdopedagoglarni tayyorlash jarayonida kasbiy vaziyatlarni modellashtirish muhim didaktik vosita ekanligini ko‘rsatadi. Bunda talabaga tayyor nazariy ma’lumotni o‘zlashtirish bilangina cheklanmasdan, muayyan pedagogik muammo taklif etiladi. Masalan, eshitishida turli darajadagi nuqsoni bo‘lgan bolaning kommunikativ rivojlanishi, nutqiy faolligi yoki ijtimoiy moslashuvi bilan bog‘liq vaziyat tahlil qilinadi. Talaba mazkur vaziyat asosida muammoni aniqlaydi, mavjud ma’lumotlarni tahlil qiladi, pedagogik maqsadni belgilaydi, tegishli metod va vositalarni tanlaydi hamda kutilayotgan natijani prognozlashtiradi. Bunday faoliyat nazariy bilimlarning amaliy kasbiy harakatga aylanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, surdopedagogik ta’limda mikroloyihalash texnologiyasidan foydalanish bo‘lajak mutaxassisning praksiologik tayyorgarligini rivojlantirishga yordam beradi. Mikroloyihalash jarayonida talaba kichik hajmdagi, ammo aniq natijaga yo‘naltirilgan pedagogik loyiha ishlab chiqadi. Jumladan, individual korreksion mashg‘ulot, kommunikativ rivojlantirish dasturi, ota-onalar bilan hamkorlik modeli yoki muayyan pedagogik muammoni hal etishga qaratilgan metodik tavsiya tayyorlanishi mumkin. Bunday topshiriqlar bo‘lajak surdopedagogni mustaqil qaror qabul qilishga, pedagogik faoliyatni oldindan loyihalashga va o‘z faoliyati natijasini baholashga o‘rgatadi.

Tizimli va praksiologik yondashuvlar sinergiyasi natijasida surdopedagog kadrlar tayyorlashning “nazariya — vaziyat — harakat — refleksiya” modeli shakllanishi mumkin. Ushbu modelda nazariy bilim kasbiy vaziyatni tushunish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Kasbiy vaziyat esa mavjud bilimlarni amaliyotga tatbiq etishni talab qiladi. Amalga oshirilgan pedagogik harakat natijasi refleksiv tahlil qilinadi va keyingi faoliyat uchun takomillashtirilgan strategiya ishlab chiqiladi. Natijada ta’lim jarayoni faqat bilimlarni o‘zlashtirish tizimidan kasbiy tajribani shakllantirish tizimiga o‘tadi.

Mazkur modelning muhim jihati shundaki, unda raqamli va assistiv texnologiyalar mustaqil texnik vosita sifatida emas, balki pedagogik maqsadga erishishga xizmat qiluvchi komponent sifatida qaraladi. Bo‘lajak surdopedagogning texnologik kompetensiyasi turli qurilma va dasturlardan foydalanish bilangina belgilanmaydi. Asosiy masala — texnologiyaning bolaning individual rivojlanish ehtiyojiga mosligini aniqlash, uni korreksion jarayonga to‘g‘ri integratsiyalash va qo‘llash natijasini baholashdir. Shu bois surdopedagoglarni tayyorlashda “texnologiyani o‘rganish”dan “texnologiya yordamida pedagogik muammoni hal qilish” tamoyiliga o‘tish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqot doirasida surdopedagog kadrlar tayyorlashning metodologik ta’minotini takomillashtirish uchun integrativ mazmun, amaliy vaziyatlarga asoslangan ta’lim, mikroloyihalash, refleksiv baholash va pedagogik faoliyat natijadorligini monitoring qilish o‘zaro bog‘liq holda tashkil etilishi zarurligi asoslanadi. Bunday yondashuv bo‘lajak mutaxassisning faqat nazariy jihatdan tayyor bo‘lishini emas, balki murakkab va o‘zgaruvchan pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila oladigan, o‘z faoliyatini tahlil qiladigan va uni doimiy ravishda takomillashtirib boradigan yuqori praksiologik madaniyatga ega surdopedagog sifatida shakllanishini ta’minlaydi.

Quyidagi jadval surdopedagog kadrlar tayyorlashda tizimli va praksiologik yondashuvlarning o‘zaro bog‘liqligini aniqroq ko‘rsatish maqsadida ishlab chiqildi. Unda bo‘lajak surdopedagogning kasbiy tayyorgarligi asosiy komponentlarga ajratilib, har bir komponent doirasida shakllantiriladigan bilim va ko‘nikmalar, qo‘llaniladigan ta’lim faoliyati hamda kutilayotgan natijalar tizimlashtirildi. Bunday tuzilma kasbiy tayyorgarlikni faqat nazariy bilimlarni egallash jarayoni sifatida emas, balki amaliy faoliyat va refleksiv tahlil bilan uzviy bog‘langan yaxlit pedagogik tizim sifatida ko‘rish imkonini beradi.

Bo‘lajak surdopedagogning kasbiy tayyorgarligini tizimli-praksiologik yondashuv asosida shakllantirish modeli

Kasbiy tayyorgarlik komponenti	Asosiy mazmuni	Amalga oshirish vositalari	Kutilayotgan natija
Kognitiv-metodik	Surdopedagogika, surdopsixologiya, korreksion pedagogika va maxsus metodika bo‘yicha nazariy bilimlarni egallash	Muammoli ta’lim, fanlararo integratsiya, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish	Kasbiy vaziyatni ilmiy asosda tushunish va tahlil qila olish
Texnologik-amaliy	Nazariy bilimlarni real pedagogik va korreksion faoliyatda qo‘llash	Amaliy mashg‘ulotlar, keys-topshiriqlar, mikroloyihalar, pedagogik modellashtirish	Kasbiy muammolarni mustaqil hal qilish va samarali metodlarni tanlash
Kommunikativ-faoliyatli	Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar, ota-onalar	Hamkorlikdagi topshiriqlar, rolli o‘yinlar,	Samarali pedagogik hamkorlik va

	va mutaxassislar bilan pedagogik muloqotni tashkil etish	kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish	kommunikativ moslashuv
Texnologik-integrativ	Assistiv va raqamli vositalarni korreksion-pedagogik jarayonga maqsadli integratsiyalash	Raqamli resurslar, multimediaviy vositalar, assistiv texnologiyalar bilan ishlash	Texnologiyalarni pedagogik maqsadga muvofiq tanlash va qo'llash
Refleksiv-baholash	O'z kasbiy faoliyati va uning natijalarini tahlil qilish hamda takomillashtirish	O'z-o'zini baholash, portfolio, refleksiv topshiriqlar, pedagogik monitoring	Kasbiy faoliyatni tahlil qilish va rivojlanish strategiyasini belgilash
Praksiologik-natijaviy	Pedagogik faoliyatning maqbulligi, samaradorligi va natijadorligini ta'minlash	Maqsadli rejalashtirish, natijalarni monitoring qilish, pedagogik qarorlarni optimallashtirish	Yuqori praksiologik madaniyatga ega, mustaqil va raqobatbardosh mutaxassisni shakllantirish

Jadvalda keltirilgan komponentlar o'zaro mustaqil faoliyat yuritmaydi, balki yagona kasbiy tayyorgarlik tizimining bir-birini to'ldiruvchi qismlarini tashkil etadi. Xususan, kognitiv-metodik komponent surdopedagogning kasbiy qarorlarini ilmiy jihatdan asoslashga xizmat qilsa, texnologik-amaliy komponent ushbu bilimlarni muayyan pedagogik vaziyatlarda qo'llash imkonini yaratadi. Kommunikativ-faoliyatli va texnologik-integrativ komponentlar esa zamonaviy surdopedagog faoliyatining ijtimoiy hamda texnologik talablariga moslashishni ta'minlaydi.

Refleksiv-baholash komponentining alohida ahamiyati shundaki, u bo'lajak mutaxassisni faqat tayyor metodlardan foydalanishga emas, balki o'z faoliyatining samaradorligini muntazam tahlil qilishga yo'naltiradi. Natijada pedagogik faoliyatda "bajarish" va "natijani baholash" jarayonlari o'zaro bog'lanadi. Bu esa praksiologik yondashuvning asosiy talablaridan biri — maqsad, vosita va natija o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlash imkonini beradi.

Shunday qilib, mazkur model asosida tashkil etilgan surdopedagog kadrlar tayyorlash jarayonida "bilim — tahlil — amaliy harakat — natijani baholash — takomillashtirish" uzviy zanjiri shakllanadi. Mazkur zanjir bo'lajak mutaxassisning kasbiy tayyorgarligini tizimli ravishda rivojlantirish bilan birga, uning pedagogik faoliyatda mustaqil qaror qabul qilish, mavjud resurslardan oqilona foydalanish va korreksion-ta'limiy jarayonning samaradorligini ta'minlash qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada tizimli va praksiologik yondashuvlar sinergiyasi surdopedagogning yuqori kasbiy va praksiologik madaniyatini shakllantirishning muhim metodologik mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi.

Bo'lajak surdopedagogning texnologik mahorati zamonaviy assistiv texnologiyalarni bilish yoki ulardan texnik jihatdan foydalana olish bilangina belgilanmaydi. Mazkur mahorat, avvalo, texnologik vositalarning eshitishida nuqsoni bo'lgan bolaning individual ehtiyojlari, psixofiziologik xususiyatlari va kommunikativ imkoniyatlariga muvofiqligini aniqlash, ularni korreksion-pedagogik jarayonga maqsadli tanlash va samarali integratsiyalash qobiliyatida namoyon bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, texnologik tayyorgarlik surdopedagogning kasbiy kompetensiyasining mustaqil emas, balki diagnostik, metodik, kommunikativ va refleksiv faoliyat bilan uzviy bog'langan tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Zamonaviy ta'lim sharoitida surdopedagog turli raqamli va assistiv vositalardan foydalanishda ularning pedagogik imkoniyatlarini oldindan baholashi lozim. Bunda texnologiyani tanlash mezoni uning yangiligi yoki texnik murakkabligi emas, balki bolaning rivojlanishiga ko'rsatadigan korreksion-ta'limiy ta'siri bilan belgilanadi. Masalan, audiovizual resurslar, subtitrli materiallar, vizual kommunikatsiya vositalari, interaktiv dasturlar va boshqa assistiv texnologiyalar nutqiy hamda kommunikativ rivojlanish jarayoniga moslashtirilgan holda qo'llanilgandagina pedagogik ahamiyat kasb etadi. Demak, texnologik vosita o'z-o'zicha ta'lim natijasini ta'minlamaydi; uning samaradorligi surdopedagog tomonidan to'g'ri metodik loyihalashtirilishiga bog'liq bo'ladi.

Shu asosda bo'lajak surdopedagogning texnologik mahoratini baholashda bir qator diagnostik parametrlarni ajratish mumkin. Mazkur parametrlar mutaxassisning texnologik vositalardan foydalanish darajasinigina emas, balki ularni pedagogik maqsad, korreksion vazifa va kutilayotgan natija bilan bog'lay olish qobiliyatini ham ifodalaydi.

Birinchidan, texnologik sinergiya zamonaviy surdotexnik vositalar, raqamli ta'lim platformalari va

multimediaviy resurslarni yagona korreksion-pedagogik tizim doirasida o‘zaro bog‘lay olish qobiliyatini anglatadi. Bunda surdopedagog alohida texnologiyalarni fragmentar tarzda qo‘llamaydi, balki ularni muayyan pedagogik maqsadga xizmat qiluvchi yaxlit faoliyat tizimiga aylantiradi. Masalan, vizual material, interaktiv topshiriq va kommunikativ mashqning o‘zaro uyg‘unligi bolaning ma’lumotni qabul qilishi, tushunishi va amaliy qo‘llashini ta’minlaydi. Natijada texnologik vositalar ta’lim jarayonining qo‘shimcha elementi emas, balki uning mazmuniy va metodik tarkibiy qismiga aylanadi.

Ikkinchidan, metodologik komplekslilik surdopedagogning murakkab pedagogik vaziyatlarni turli fanlar va metodlar imkoniyatlarini birlashtirgan holda hal qila olish qobiliyatini ifodalaydi. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning rivojlanishi ko‘pincha faqat eshitish yoki nutq bilan bog‘liq muammolar doirasida cheklanib qolmaydi. Ularning kommunikativ faolligi, psixologik moslashuvi, ijtimoiy munosabatlarga kirishishi va ta’limiy ehtiyojlari o‘zaro chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli surdopedagogik, lingvistik, psixologik va korreksion metodlarni yagona pedagogik strategiya asosida qo‘llash talab etiladi. Metodologik komplekslilik mutaxassisning turli usullarni mexanik tarzda jamlashi emas, balki ularning o‘zaro vazifaviy aloqadorligini ta’minlashi bilan tavsiflanadi.

Uchinchidan, adaptiv texnologik loyihalash bo‘lajak surdopedagogning pedagogik vosita va metodlarni bolaning individual imkoniyatlariga moslashtira olish qobiliyatini nazarda tutadi. Bir xil texnologik vosita turli bolalarda turlicha pedagogik natija berishi mumkin. Shuning uchun mutaxassis standart texnologik yechimni tayyor shaklda qo‘llash bilan cheklanmasdan, uni bolaning yoshi, eshitish imkoniyati, nutqiy rivojlanish darajasi, kommunikativ tajribasi va individual ehtiyojlariga mos ravishda qayta loyihalashi zarur. Mazkur parametr texnologik tayyorgarlikning ijodiy va individual yondashuvga asoslangan jihatini belgilaydi.

To‘rtinchidan, diagnostik-refleksiv monitoring texnologiyalardan foydalanish natijasini muntazam kuzatish va baholash qobiliyatini anglatadi. Surdopedagog qo‘llanilgan texnologiya yoki metodning samaradorligini faqat mashg‘ulotning bajarilganligi bilan baholamasligi kerak. Bunda bolaning kommunikativ faolligi, topshiriqni o‘zlashtirish darajasi, mustaqil faoliyatga kirishishi va rivojlanish dinamikasi kabi ko‘rsatkichlar tahlil qilinadi. Olingan natijalar asosida pedagog o‘z metodik qarorlarini qayta ko‘rib chiqadi, zarur hollarda vosita va usullarni o‘zgartiradi. Shu tariqa refleksiya texnologik faoliyatning yakuniy emas, balki uni takomillashtirishga xizmat qiluvchi uzluksiz bosqichiga aylanadi.

Beshinchidan, kommunikativ-ijtimoiy integratsiya texnologik vositalarning bolaning ijtimoiylashuvi va muloqot jarayonidagi imkoniyatlarini hisobga olishni talab qiladi. Assistiv texnologiyalar faqat individual mashg‘ulotlarda qo‘llaniladigan texnik vosita sifatida emas, balki bolaning tengdoshlari, pedagoglar va ota-onalar bilan samarali muloqotini qo‘llab-quvvatlash vositasi sifatida ham xizmat qilishi mumkin. Shu sababli bo‘lajak surdopedagog texnologiyalarning kommunikativ to‘siqlarni kamaytirish, ijtimoiy faollikni oshirish va ta’lim jarayonidagi ishtirokni kengaytirish imkoniyatlarini baholay olishi lozim.

Mazkur diagnostik parametrlarning o‘zaro bog‘liqligi surdopedagogning texnologik mahoratini “vositani tanlash — pedagogik maqsadga moslashtirish — integrativ qo‘llash — natijani monitoring qilish — faoliyatni takomillashtirish” ketma-ketligi asosida shakllantirish imkonini beradi. Bunday yondashuv texnologik kompetensiyani faqat texnik bilimlar majmui sifatida emas, balki kasbiy qaror qabul qilishning muhim mexanizmi sifatida talqin etishga imkon yaratadi.

Shunday qilib, tadqiqotning metodologik asosi alohida nazariy yondashuvlar majmuini sanab o‘tish bilan cheklanmaydi. U tizimli, praksiologik, kompetensiyaviy va integrativ yondashuvlarning o‘zaro aloqasi asosida surdopedagog kadrlar tayyorlash jarayonini yaxlit loyihalashga xizmat qiladi. Bunda tizimli yondashuv kasbiy tayyorgarlikning tarkibiy qismlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlasa, praksiologik yondashuv pedagogik faoliyatning maqbulligi va natijadorligini belgilaydi. Kompetensiyaviy yondashuv nazariy bilimlarni real kasbiy vaziyatlarda qo‘llashga yo‘naltiradi, integrativ yondashuv esa turli fanlar, metodlar va texnologik vositalarni yagona pedagogik maqsad asosida birlashtirish imkonini beradi.

Natijada surdopedagog kadrlarni tayyorlashning metodologik poydevori nazariy bilim — kasbiy vaziyatni tahlil qilish — optimal pedagogik qaror qabul qilish — texnologik va metodik vositalarni integratsiyalash — natijani baholash va refleksiv takomillashtirish kabi o‘zaro bog‘liq jarayonlardan tarkib topadi. Bunday model bo‘lajak surdopedagogning murakkab pedagogik vaziyatlarda mustaqil va asoslangan qaror qabul qilishini, zamonaviy texnologiyalarning imkoniyatlaridan oqilona foydalanishini hamda korreksion-ta’limiy faoliyatning natijadorligini muntazam oshirib borishini ta’minlaydi. Shu ma’noda, tadqiqotning metodologik asosi yuqori texnologiyalar yutuqlarini pedagogik amaliyot bilan uyg‘unlashtira oladigan, refleksiv tafakkur va yuqori praksiologik madaniyatga ega raqobatbardosh surdopedagog kadrlarni tayyorlashning yaxlit ilmiy-amaliy poydevori sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, surdopedagog kadrlarni tayyorlash jarayonini takomillashtirish zamonaviy maxsus ta’lim oldida turgan muhim metodologik vazifalardan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak surdopedagogning kasbiy tayyorgarligini faqat alohida nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalar yig‘indisi sifatida tashkil etish yetarli emas. Mazkur jarayon kognitiv-metodik, texnologik-amaliy, kommunikativ, refleksiv va praksiologik komponentlarning o‘zaro integratsiyasi asosida yaxlit pedagogik tizim sifatida loyihalashtirilishi lozim.

Tizimli yondashuv bo‘lajak mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi tarkibidagi barcha komponentlarning o‘zaro bog‘liqligini ta’minlash imkonini bersa, praksiologik yondashuv ushbu tayyorgarlikning amaliy samaradorligi va natijadorligini belgilaydi. Ularning sinergiyasi natijasida ta’lim jarayonida “nazariy bilim — kasbiy vaziyatni tahlil qilish

— amaliy harakat — natijani baholash — refleksiv takomillashtirish" kabi uzviy faoliyat zanjiri shakllanadi.

Tadqiqotda bo'lajak surdopedagogning texnologik mahorati alohida ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Assistiv va raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi ularni shunchaki texnik vosita sifatida qo'llash bilan emas, balki bolaning individual imkoniyatlari va ta'limiy ehtiyojlariga mos ravishda korreksion-pedagogik jarayonga integratsiyalash bilan belgilanadi. Shu asosda texnologik sinergiya, metodologik komplekslilik, adaptiv texnologik loyihalash, diagnostik-refleksiv monitoring hamda kommunikativ-ijtimoiy integratsiya bo'lajak surdopedagogning texnologik tayyorgarligini belgilovchi muhim parametrlar sifatida qaraladi.

Shuningdek, kasbiy tayyorgarlik jarayoniga pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, mikroloyihalash, fanlararo integratsiya, refleksiv baholash va natijalarni muntazam monitoring qilish kabi vositalarni kiritish bo'lajak surdopedagogning mustaqil kasbiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa nazariy tayyorgarlik va real pedagogik amaliyot o'rtasidagi uzilishni kamaytirish imkonini yaratadi.

Demak, surdopedagog kadrlar tayyorlash jarayonini tizimli va praksiologik yondashuvlar sinergiyasi asosida tashkil etish yuqori praksiologik madaniyatga, texnologik kompetensiyaga va refleksiv tafakkurga ega mutaxassislarni tayyorlashning muhim metodologik sharti hisoblanadi. Bunday yondashuv kelajakda surdopedagogik ta'lim mazmunini takomillashtirish, kasbiy tayyorgarlikning samaradorligini oshirish hamda zamonaviy maxsus ta'lim talablariga javob bera oladigan raqobatbardosh kadrlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abidova N. Z. Bo'lajak maxsus pedagoglarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish // *Ta'lim, fan va innovatsiya: ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal.* – 2023. – № 2.
2. Зеер Э. Ф. Компетентностный подход к образованию // *Образование и наука.* – 2005. – № 3. – С. 27–40. – Электронный источник
3. Зимняя И. А. Компетенция – компетентность: субъектная трансформация // *Акмеология.* – 2010. – № 2. – С. 47–51.
4. Малофеев Н. Н. Почему интеграция в образовании закономерна и неизбежна // *Альманах ИКП РАО.* – 2007. – № 11. – Электронная версия.
5. Назарова Н. М. Интегрированное (инклюзивное) образование: генезис и проблемы внедрения // *Вестник МГПУ. Серия: Педагогика и психология.* – 2009. – № 3. – Электронный источник
6. *Competence-Based Learning: A Proposal for Assessment of Generic Competences* / ed. by A. V. Sanchez, M. P. Ruiz. – Bilbao: University of Deusto, 2008. – 334 p.